

Ein selte Bury ist unser Gott!

Martin Luther. Reformationen foregik i de tyske fyrstedømmer, ikke mindst Sachsen, i 1517. Reformationen i Danmark skete i 1536. Litografi, tilskrevet J.L. Lund, 1777-1867. Efter Lucas Cranach d.Æ. SMK Open.

Præsters modstand under besættelsen

– med henblik på fynske forhold

Af Jens Rasmussen

Indledning

Præster over hele landet var organiseret i etablerede modstandsorganisationer. Det drejede sig generelt om modstandsorganisationer såsom Dansk Samling, Ringen og Frit Danmark, der alle havde repræsentanter i Frihedsrådet, som fra september 1943 var modstandskampens og modstandsorganisationernes fælles hovedorgan. Kommunisterne var også medlem af Frihedsrådet, men der var formentlig ikke nogen medlemmer af præstestanden i denne organisation. Endvidere opstod der lokale grupper, hvor præster deltog.

En del præster var organiseret i Ringen: mindst 32. Heraf var de seks fra Fyn, bl.a. biskop Hans Øllgaard.¹ Ringen var stiftet i november 1941 som en modstandsorganisation under navnet Dansk Studiering (DSR). Augustoprøret i 1943 med en række demonstrationer, strejker og sabotagehandlinger i Odense og andre provinsbyer fik den konsekvens, at den danske regering den 29. august 1943 trådte tilbage, og den tyske besættelsesmagt erklærede undtagelsestilstand. Udviklingen påvirkede Dansk Studiering, der skiftede til navnet Ringen med socialdemokraten Frode Jakobsen (1906-1997) som frontfigur. Præster har formentlig passet ind i denne organisation, fordi Ringens ledelse ikke søgte at opstille bestemte sociale og økonomiske krav bl.a. til brug efter krigens afslutning, har seniorarkivar Steen M. Andersen, Rigsarkivet, udtalt: *"Tværtimod bekæmpede man dem [kravene], når de blev fremsat i modstandsbevægelsens navn"*. National modstand og politik skulle adskilles. Videre hed det: *"Ringen som organisation var ikke tilknyttet et bestemt parti"*. Men flere medlemmer i Ringen havde en *"tæt tilknytning til Socialdemokratiet"*.² Ringen placerede sig i "midten" mellem kommunisterne og det nationalkonservative Dansk Samling.³

Nogle præster valgte formentlig Ringen, fordi de gerne ville holde sig ude af politik og tillige var skeptiske over for modstandsbevægelsers sociale og økonomiske krav.

Denne artikel vil karakterisere fynske folkekirkepræsters indsats, hvilket kan kaste lys generelt over præsters aktiviteter under besættelsen. Den generelle udvikling af modstandskampen kan heller ikke skilles fra præsters modstandskamp, og derfor vil denne artikel lægge vægt på en sammenhæng.

Kan den kristne bryde lydighedspligten?

Forskningen har belyst de generelle forhold for folkekirken som institution under besættelsen, herunder især biskopperne og kirkeministeriet. Nævnes kan Erik Thostrup Jakobsens afhandling fra 1991: *Som om intet var hændt. Den danske kirke under besættelsen*. Derimod har vi ikke overblik over modstandskampen i de lokale samfund. Der er til en begyndelse taget hul på problemstillingen med Lasse Mortensens artikel: ”*Den danske kirke og modstandskampen 1940-45*” og en kort oversigt i min bog: *Præstegården i lokalsamfundet*.⁴

Præsternes indbyrdes debat under besættelsen handlede om passiv modstand kontra aktiv modstand. Med passiv modstand mentes især formidlingsarbejde, foredrag og offentlig debat, hvorimod aktiv modstand handlede om organisering af illegale blade m.m., sikring af nedkastede våben og væbnet kamp. Kun få præster deltog i egentlig sabotagehandlinger.

Grundtvigianere ønskede først og fremmest at holde sig til passiv modstand, mens Indre Mission og KFUM/K var stærkt i tvivl og hældede til aktiv modstand.⁵ Tvivlen kom ikke mindst frem fra starten af 1943 med samarbejdsregeringens og den tyske besættelsesmagts ønske om kirkelig censur: Kan den kristne bryde lydighedspligten over for øvrigheden? Præsterne stillede med Luther det spørgsmål, om den kristne kunne bryde lydighedspligten over for øvrigheden og gå til aktiv modstand? Statsmagten og øvrigheden var forordnet af Gud ifølge Luther i skriftet *Om lydighed mod den verdslige øvrighed* (1523). Man kunne ikke gøre modstand mod Guds ordning, som indeholdt øvrighedens verdslige regimente om demokratiets styring af samfundet og kirkens åndelige regimente med præsternes forkyndelse og forvaltning af sakramenterne. Begge regimenter stod til ansvar over for Gud (jf. Luthers to-regimentelære).⁶ Flere missionsfolk nåede frem til, at hvis øvrighedsmagten, ikke mindst den tyske besættelsesmagt, var det onde selv, sendt af Gud for at straffe mennesket, så kunne Gud ikke kræve, at den kristne skulle udføre synd og ondskab på ordre fra besættelsesmagten. I diskussionen satte præster således grænsen for lydighedspligten og ofte blev følgende Luther-citat anvendt:

*For øvrigheden må man ikke gøre modstand imod med magt, men kun ved at bringe Sandheden frem; retter den sig efter det, så er det i orden; hvis ikke, så er du undskyldt og lider uret for Guds skyld. Men har modparten samme stilling som du, eller en lavere, eller er det en fremmed øvrighed, så skal du først tilbyde ham fred og forsoning, sådan som Moses lærte Israels børn. Vil han ikke det, så tænk på dit eget bedste og forsvar dig med magt imod magt.*⁷

Mens der således blev diskuteret om vilkårene for den aktive modstand, var den passive åndelige modstand aktuel for flere danske præster.

Der var kun enkelte præster, som støttede nazismen. Den sønderjyske præst og salmeforsker Anders Malling i Brøns blev aktiv nazist og deltog allerede fra 1935 i det politiske arbejde som folketingskandidat. Mallings jødehad var kendt fra hans skrift, *Den brændende Tornebusk* fra 1942. Kendt var også pastor emeritus Laust Jeppesen Laursen, der bl.a. skrev kronikker i det danske nazistparti DNSAP's partiorgan *Fædrelandet*. I marts 1942 blev der oprettet en

nazistisk præstegruppe, som dog på sit højeste kun bestod af 9 præster. Hans Meinhardt-Jensen i Vellev og Anders A. Jørgensen i Feldballe var fremtrædende i denne gruppe. Allerede i foråret 1943 blev Meinhardt-Jensen ekskluderet af det danske nazistparti, og gruppen fortsatte som selvstændig gruppe. Der var altså få aktive nazister blandt danske præster.⁸

Præsters modstand og censur, februar 1943

Begivenhederne i året 1943 gjorde alvor af nævnte Luther-citat. Kirkeministeriet udsendte et cirkulære af 17. februar 1943 til biskopper og præster om begrænset censur af præster, fordi den kirkelige debat beskæftigede sig indgående med norske forhold, hvor den norske kirke havde undsagt besættelsesmagten. Det satte lydighedspligten over for øvrigheden på prøve. Den nazistiske Vidkun Quislings norske regering havde fremhævet lydighedsforpligtelsen over for den norske kirkes præster, men pga. regeringens forsøg på at nazificere kirken nedlagde præstestanden i løbet af 1942 deres statsembeder, først biskopperne, dernæst de fleste præster. Præsten og modstandsmanden Harald Sandbæk (1904-1986), Hersom Sogn (fra 1962 Holmens provst) skrev i *Kirkebladet for Viborg og Omegn* om kirkekampen i Norge, hvilket provokerede den tyske besættelsesmagt og samarbejdsregeringen i Danmark. Kirkeministeriet udsendte som nævnt cirkulæret fra februar 1943 om censur i den danske folkekirke. Derved var den passive modstand med oplysning, foredrag, alsang og national samling kommet i fare. Alsangen (fra norsk og svensk: fællessang), blev etableret i sommeren 1940, og udviklede sig fra Nordjylland til København. Flere præster var ledende og deltog. De fortsatte med egne alsangsstævner i deres præstegårdshaver i årene efter.

Inspirationen fra den norske kirkekamp fik den betydning, at der rejste sig en modstand blandt præster, især i tidehvervsgrundtvigske præstekredse, som i høj grad var påvirket af den reformerte teolog Karl Barth, der ud fra sin Romerbrevskommentar hævdede gudsordets magt frem for alt andet. Kun i det gudsord, der kom direkte fra Gud, mødte Gud mennesket i dets jordiske eksistens. Det drejede sig om menneskets eksistentielle valg ved – ud fra gudsordet – at afgøre sin opgave i denne verden. Det vigtigste var at blive menneske ved at undgå en forløjet idealisme, der ville skille mennesket fra sin næste og det danske fællesskab.

Det medførte en kamp i handling og ord. Præsten Harald Sandbæk mente ud fra denne forståelse, at præsterne nødvendigvis måtte handle og tale ”politisk”, fordi det drejede sig om en kamp mod ondskaben: ”Naar der uden for Kirkens Mure raader Ondskab og Djævelskab, saa maa dette siges rent ud inden for Murene”. Sandbæk henviste videre til trosbekendelsens forsagelse af Djævelen og alle hans gerninger.⁹

Præsten Knud Hansen, Assens Sogn (senere forstander, Askov Højskole), der var tilknyttet Ringen, satte sig i spidsen for en organiseret protestaktion mod en indskrænket tale- og forkyndelsesfrihed, som kirkeministeriets cirkulære fra februar 1943 var udtryk for. Biskop Hans Øllgaard, Fyens Stift, der tidligt var medlem af Ringen, frarådede ministeriet at iværksætte sanktioner mod de protesterende præster, som ikke var til at stoppe. Præsterne

Krystalnatten. Kristeligt Dagblad, fredag den 11. november 1938, med overskriften: "Tysklands Synagoger i Flamme". Her gik det for alvor op for mange, at nazismen havde raceteorier og forfulgte tyske jøder. Foto: Jens Rasmussen.

ville kun tage hensyn til sandhed og ret med fokus på deres næstes ve og vel, og derfor ønskede de fortsat at tale om den norske kirkekamp, når det var nødvendigt. Biskopperne havde travlt med at dæmpe gemytterne, og i april 1943 besluttede biskopperne at stoppe fremsendelsen af protestskrivelser til Kirkeministeriet. I alt underskrev 284 præster protestskrivelserne. Det svarede til 21 % af de præster, som havde fået tilsendt cirkulæret fra februar 1943.¹⁰

Jødeforfølgelserne i oktober 1943. Fyns biskop Hans Ølgaard og hyrdebrevet

Med Krystalnatten 9-10. november 1938 var antisemitismen blevet synlig for enhver. Nu kunne præster, universitetsfolk og menigheder klart se konsekvenserne af antisemitismen – både når den blev religiøst og verdsligt begrundet. *Kristeligt Dagblad* satte en indsamling for nødlidende jøder i gang, og flere kirkefolk udførte hjælpearbejde blandt tyske og østrigske jøder. Det var vigtigt, at rabbiner Marcus Melchior (1897-1969) oplyste om den tilspidsede situation i *Jødisk Familieblad* til den jødiske menighed, men han holdt også foredrag på danske højskoler og i sogne, hvor han ofte blev inviteret, ligesom han udgav pjecer.¹¹

En del præster mente allerede i 1941, at en særlovgivning for danske jøder var på vej, og det bekymrede dem. Overrabbiner Max Friediger (1884-1947) blev beroliget af kirkeminister Vilhelm Fibiger, idet samlingsregeringens holdning var, at man ikke provokerede tyskerne, og derfor skulle man skabe så lidt opmærksomhed omkring de danske jøder som overhovedet muligt. Det fik den uheldige konsekvens, at ansøgninger til embedsstillinger fra personer af jødisk oprindelse lige så stille blev lagt til side. Biskopperne var ble-

Flugten over Øresund. Nazismens jødeforfølgelser i Danmark begyndte den 2. oktober 1943. Mange jøder flygtede i tide over Øresund til Sverige. Flugten foregik fra små havne i fiskerbåde. Foto: Frihedsmuseets Fotoarkiv, Nationalmuseet.

vet opfordret til at se på, hvordan der kunne tages afstand fra antisemitismen. Imidlertid var der ikke enighed på bispemødet i januar 1942, som endte med en opfordring til at undgå provokerende udtalelser. Biskop Hans Fuglsang-Damgaard (1890-1979), der var stærkt imod antisemitismens jødeforfølgelser, ønskede på mødet, at der på de enkelte biskoppers initiativ i deres stifter skulle indkaldes til oplysende fællesmøder. Presset på biskopperne skyldtes, at det i krisetider blev synligt, at folkekirken ingen formel ledelse havde. Det kom til debat i 1942.¹²

Besættelsesmagtens jødeforfølgelser satte ind natten mellem den 1. og 2. oktober 1943.¹³ Københavns biskop H. Fuglsang-Damgaard protesterede dagen efter ved at udsende et hyrdebrev på folkekirkens vegne. Kirken vendte sig imod jødeforfølgelser på grund af racemæssige eller religiøse forhold. Det blev fremhævet, at Jesus var født jøde, og at næstekærligheden og retsbevidstheden var blevet krænket. Biskop H. Fuglsang-Damgaard havde sat sognepræsterne Th. Glahn (1888-1965), Jesuskirken i Valby, og N.J. Rald (1899-1972), Solbjerg Kirke på Frederiksberg, til at udarbejde teksten til hyrdebrevet.

Fuglsang-Damgaard udsendte hyrdebrevet uden deltagelse af de øvrige biskopper, som blot accepterede, selvom der var murren i krogene, fordi holdningen hidtil havde været, at biskopperne ikke samlet skulle udtale sig på kirkens vegne. Flere var kritiske over for formuleringerne. Biskopperne Chr. J. Skat

Indregistrering af flygtende danske jøder i Helsingborg, oktober 1943. Foto: Frilandsmuseets Fotoarkiv, Nationalmuseet.

Hoffmeyer, Aarhus, og C.I. Scharling, Ribe, var ikke tilfredse med Fuglsang-Damgaards fremgangsmåde.¹⁴

Fyns biskop Hans Øllgaard, Fyens Stift, besluttede at udsende et fynsk hyrdebrev i stedet for Fuglsang-Damgaards hyrdebrev. Der var tale om en kortere protest, som i højere grad end Fuglsang-Damgaards bibelske vendinger holdt sig til almindelige formuleringer. Han understregede, at *"vi i den danske Kirke"* var bundne til samvittigheden, og at forfølgelser af jøder stred mod den menne-skeopfattelse og næstekærlighed, som *"Jesu Kristi Kirke"* var sat til at forkynde. Ligeledes stred forfølgelserne mod den retsbevidsthed, der var nedfældet i det danske folk. Øllgaard tilføjede i sit hyrdebrev en protest imod tyskernes jøde-forfølgelser, som han sammenholdt med tyskernes løfte om at frigive danske soldater. Han hentydede til, at hær og flåde var arresteret den 29. august 1943.¹⁵ Øllgaard havde hermed sat spotlys på den tyske undtagelsestilstand, hvilket gjorde det fynske hyrdebrev mere kritisk end Fuglsang-Damgaards hyrdebrev.

Alle disse begivenheder i hele året 1943 kom til at påvirke en del præster i mere eller mindre grad og førte til, at nogle præster blev aktive i modstandsbevægelsen. Organiseringen af PUF syntes at være et resultat af begivenhederne i 1943. Th. Glahn og N.J. Rald var en del af ledelsesgruppen i Præsternes Uofficielle Forening (herefter kaldt PUF), der blev stiftet den 31. august 1943, fordi

Præsteforeningens Blad blev sat under censur. Omkring nytår 1944 var denne forening udvidet med en lignende organisering i Jylland og omfattede næsten alle landets folkekirkepræster. N.J. Rald rejste rundt i Jylland til præstekredse, og i samarbejde med Harald Sandbæk blev flere og flere præster kontaktet. Det førte til PUF's etablerede præstekredse på hver mellem 15 og 40 præster. Disse kredse blev under PUF samlet i distriktsforeninger. På Fyn var følgende medlemmer af distriktsudvalget: valgmenighedspræst S. Rørdam Clausen (1893-1977), Odense, sognepræst J.F. Lind Thomsen (1907-1969) fra Marslev-Birkende, sognepræst Richard Faurskov Laursen fra Fjelsted-Harndrup, der var medlem af Ringen, og sognepræst Kaj Rasmussen (1901-1999), Dalum. Et kendetegn var det, at PUF i starten fungerede lokalt, bl.a. ved at samle penge ind til de præster, som måtte gå "under jorden", så deres familier økonomisk fik en håndsrækning. For eksempel mødtes ca. 25 præster på Viborg-egnen – det såkaldte Viborg-udvalg, bl.a. med Harald Sandbæk. De dannede en understøttelsesfond, hvor hver præst indbetalte 10 kr. om måneden. Initiativet spredtes til andre stifter.¹⁶ Flere præster var medlemmer af modstandsorganisationen Ringen, og de stod muligvis bag et samarbejde med PUF.¹⁷ Det drejede sig bl.a. om Th. Glahn og N.J. Rald. Denne uofficielle forening kom efterhånden direkte under Danmarks Frihedsråd.¹⁸

Vester Aaby Præstegård. Her blev unge jødiske landbrugselever fra Tyskland gemt under flugt i oktober 1943. Foto: Torben L. Jensen.

Flygtninge søgte ly i præstegårde. Vanskelige flugtruter til Sverige

Et kendt eksempel var fra Vester Aaby Præstegård. Faaborgegnens jødiske landbrugselever var gået i skjul efter den 2. oktober. Der var tale om unge tyske jøder, som var flygtet fra det nazistiske Tyskland ved at arbejde som landbrugselever i Danmark. I præstegården opholdt der sig 10 unge jøder med pakkede rygsække. Andre ca. 20 unge befandt sig på gårde i nærheden. Præsterne H.C. Andersen (1879-1955) i Vester Aaby og pastor emeritus Fr. L. Østrup (1862-1959) i Horne, tidligere præst sammesteds, havde taget initiativ til at hjælpe de unge jøder. Østrup var landskendt for sine foredrag, der advarende oplyste om antisemitismen og nazismen.

En flugtplan blev organiseret den 4. oktober. Fra disse præster fik en fynsk modstandsgruppe, bosiddende i Lumby uden for Odense, information om at afhente de jødiske landbrugselever, som skulle til Sverige, hvor de var i sikkerhed. Denne modstandsgruppe havde specialiseret sig i flugthjælp og bestod af lægen Vilhelm Ingerslev, gruppens leder, sognepræst Karl Povl Larsen (1902-1968), Lumby Sogn, dyrlæge Niels Juul og gartner Adolf Jørgensen. Flere læger deltog i flugtgrupper eller stillede deres tjenestebil med køretilladelse til rådighed. Lægerne skjulte flygtninge på hospitaler og lægeklinikker, og de var ofte organiseret i modstandsbevægelsen. Flere læger, som var børn af præster, var aktive.¹⁹

Først fik Lumby-gruppen besked om, at Faaborgegnens jødiske landbrugselever befandt sig i et sommerhus på Horne land, men sommerhuset var tomt. Af sikkerhedsårsager var landbrugseleverne blevet flyttet. Gruppen blev omdirigeret og ankom først kl. 3 om natten til præstegården, hvor pastor Andersen tog imod, og herefter blev landbrugseleverne hentet på gårdene. I biler blev de unge tyske jøder kørt til Odense og anbragt i venteværelser på Odenses lægeklinikker. Flugtrejsen fortsatte med tog samme morgen den 5. oktober. Rejsen var tilrettelagt, men uden yderligere informationer. De unge tyske jøder kom helskindet til Sverige.²⁰

Redaktionssekretær for *Fyns Tidende* med speciale i udenrigspolitik og kirkestof Sven Arnvig (1903-1984) måtte også gøre brug af flugtgruppen fra Lumby. Han var i efteråret 1943 tilknyttet de opståede sabotagegrupper i Odense. Som bladmand deltog Arnvig i forberedelsen af flere aktioner og havde et stort netværk, bl.a. bad han flere gange det danske politi i Odense om at sende patruljevognene til områder af byen, hvor der lige netop den dag ikke skulle foregå aktioner. Endvidere hjalp han jøder på flugt, men i starten af december 1943 blev han stukket. Arnvig søgte straks ly i Lumby Præstegård hos pastor Karl Povl Larsen sammen med sin kone, journalist Gudrun Schak Arnvig. Pastor Larsen foranledigede, at de fik falske identitetspapirer som præsteparret pastor Madsen og frue. Arnvig blev udstyret med et Ny Testamente og folkekirkens salmebog. Den videre flugtrute gik over Svendborg, hvor en læge kørte dem til Tåsinge, hvorefter de sikkert kom til Langeland og blev indkvarteret hos provst V. A. Thelle i Rudkøbing. Næste dag gik flugten mod Bagenkop, og en fisker sejlede dem til Tårs på Lolland. Med en mælkebil kom de til Nakskov, og siden fortsatte de flugten til Nykøbing Falster. Herfra fortsatte de med tog mod København, hvor de blev indkvarteret hos venner i Gentofte. Sammen med 15

andre flygtninge skulle de samles i et sommerhus på Stevns, men den fiskerbåd, som de skulle sejle med, blev opbragt af Gestapo. Herfra fortsatte ægteparrets flugt til pastor K. Kristensen, Snoldelev. Det blev modstandsmanden pastor Kaj Johansen, Espergærde, som sammen med andre fik samlet de øvrige nævnte 15 flygtninge. De var flygtet til Helsingør, og fra Snekkersten fortsatte flugten til Sverige. Dramatisk blev det imidlertid, fordi en tysk patruljebåd forfulgte fiskekutteren og skød efter den. Skipperen måtte sejle båden på svensk grund, mens patruljebåden sejlede ganske nær på kutteren. Heldigvis kom en svensk patruljebåd, og den tyske trak sig. Når flugten for Sven Arnvig og hustru blev så kompliceret, skyldtes det, at Gestapo var i besiddelse af et billede af Arnvig. Derfor kunne de ikke rejse over Storebælt og den direkte vej til København. Folkekirkens præstegårde var blandt de vigtige skjulesteder, når modstandsfolk, jøder og andre var på flugt for Gestapo, hvilket også vil fremgå af et eksempel mere i denne artikel.²¹

Arnvig var i øvrigt knyttet til biskop Øllgaard, og da biskoppen udsendte sit hyrdebrev i starten af oktober 1943, tog han og medlemmer fra Ringen, præsterne E. Jeppesen, Kærum, og K.E. Løgstrup, Sandager, sammen med præsterne E. Hinde-Nielsen, Nyborg, og V. Kvist, Varde, til bispegården for at støtte Øllgaard.²²

Præster, der var medlem af Ringen

Kaj Munk (1898-1944) blev myrdet i januar 1944 af tyskerne. Herefter blev han symbolet for andre præster til at gøre modstand. Munks tragiske død måtte pga. censuren kun omtales i officielle referater. Problemet løstes for *Præsteforeningens Blad* (1944, nr. 2), da redaktionen valgte at lade bladet udkomme med sørgerand på forsiden, sat omkring Munks *Dansk Salme*, gengivet efter Munks artikelsamling fra 1939, *Himmel og Jord*.²³

Sidste strofe omtalte vores svigt, men samtidig fastholdt Munk, at ”de” aldrig ville få kastet ”Danmarks Grav”:

*Har tit vi svigtet dig og det, du gav,
og det, du vilde med os – vor var Skammen,
og haardt da ramte os din Tugtestav,
og dybt vi sank, til vore Fjenders Gammen.
Men rejser os igen til Livets Krav
og følger dig om en af Skjoldungstammen.
Og aldrig faar de kastet Danmarks Grav,
saalænge vi og Danmarks Gud staar sammen.*²⁴

De fynske præsters modstand var underlagt forskellige modstandsorganisationer, men ud af de 16 fynske præster, som var kendt for at have medvirket i modstandskampen, hørte de seks til modstandsgruppen Ringen. De arbejdede altså ikke på egen hånd. Derfor indgår de i denne artikel i den generelle beskrivelse af kirkens forhold under besættelsen.

Medlemmer af Ringen, som var præster, og som blev registreret, kan identificeres. Her opstillet i min bearbejdet form. De fynske præster er understreget.²⁵

Vedersø Præstegård. I denne præstegård boede præsten og digteren Kaj Munk i årene 1924-1944. Præstegården huser i dag museum og mindecenter for Kaj Munk. Luftfoto, Copyright: Ringkøbing Fjord Museer.

- Richard Andersen, Ågård Frimenighed.
- R. Anker-Møller, Vesthimmerlands Frimenighed.
- Jørgen Andersen, Thorsted Frimenighed.
- C. Andersen, Vemb Sogn.
- N.B. Engsnap, Lejrskov-Jordrup Sogne.
- R. Faurskov Laursen, Aarup Sogn (provst).
- Thorkild Glahn, Jesuskirken, København.
- Knud Hansen, Assens Sogn, herefter Jelling Statsseminarium.
- C. Hermansen, Hjørring Sogn (provst).
- Helge Heinsen, Rimsø Sogn
- A.N.W. Holm, Grenå Sogn.
- Aksel Jacobsen, Tornby-Vidstrup sogne.
- Knud Chr. Jensen, Trinitatis Sogn, Fredericia.
- E. Jeppesen, Kærum Sogn.
- E.H. Knudsen, Grindsted Sogn.
- Wilh. Krarup, Hammelev Sogn.
- Th. Kragh, Lerup-Tranum sogne.
- J.Th.J. Krøgholt, Brønderslev Sogn.
- Svend Krøigaard, Øster Jølby Sogn.

- A. Langer, Langå, Sønder-Vinge-Torup sogne.
- K.E. Løgstrup, Sandager Sogn.
- R. Münster, Biersted Sogn.
- E. Nielsen, Hals Sogn.
- H. Fog Nielsen, Brenderup Sogn.
- N.J. Rald, Solbjerg Sogn, Frederiksberg.
- T. Sadolin, Hyllested og Rosmus sogne.
- Poul Schou, Vor Frue Kirke i Aalborg.
- S. Scot-Hansen, Redsted-Hvidbjerg sogne.
- Richard Sørensen, Sankt Lukas Sogn, Århus.
- Carl Erik Thaning, Faneford Sogn (Askeby).
- P.Th. Truelsen, Skanderborg Sogn (1942: Skanderup-Stilling Sogne).
- T.M. Vilhjelm, Gosmer-Halling sogne.
- Hans B.L. Øllgaard, (Odense, biskop).

Disse præstemedlemmer af Ringen er det muligt nærmere at identificere ved hjælp af andre kilder. De fynske præster, som er hovedsagen i denne artikel, vil fremgå nedenfor i beskrivelsen af de enkelte præsters opgaver som modstandsfolk.

Der tegnede sig generelt et billede, hvor hovedparten af de deltagende præster fra Ringen var fra Nord- og Østjylland samt fra Fyn. For modstandsorganisationerne var præstestanden attraktiv pga. et bredt netværk af sogne med præstegårde overalt i landet. Der var tjenestetелефon og informationsmuligheder samt skjulesteder i præstegårdene. Tillige havde præster tjenstlig tavshedspligt, og de havde adgang til folkekirkens lokale økonomiske midler i samarbejde med menighedsrådene.

Mange præster var formentlig medlemmer af PUF, men om de derigennem var hvervet til f.eks. Ringen, må betragtes som et åbent spørgsmål. Ringens ledelse havde under alle omstændigheder et samarbejde med PUF, Præsternes uofficielle Forening. Ringen var organiseret i lokale grupper, der bl.a. havde til formål at sprede oplysende illegale blade i lokalsamfundet. Ligeledes formidlede PUF illegale blade via præstegårde, herunder bladet *Kirkens Front*. Præster gemte våben i deres præstegårde, som bl.a. var indsamlet af Ringens grupper. Præster hjalp personer på flugt fra besættelsesmagten med falske dåbsattester, som kunne anvendes ved udstedelsen af nye identitetskort. Frihedskæmpere og jøder på flugt fik – som det allerede er nævnt – ly i præstegårde.

Ringen henvendte sig til PUF, da en del engelske fly i foråret 1944 styrtede ned på dansk område. Samarbejdet betød, at de engelske piloter blev informeret om, at de skulle kontakte den nærmest liggende præstegård, hvis de var i nød. Den lokale præst skulle orientere PUF, som henvendte sig til Ringens kontakter, hvorefter der blev arrangeret en flugtrute. Aftalen mellem Ringens ledelse og PUF kom kun i anvendelse i få tilfælde, da et langt mindre antal engelske fly blev skudt ned i efteråret 1944.²⁶

Ringens medlemsliste pegede på, at organisationen dannede grupper med præster som medlemmer, der bl.a. udbredte Ringens illegale nyhedsmeddelelser og deltog i de engelske nedkastelser af våben. Til Ringen hørte også Holger Dan-

ske gruppen, som var en sabotagegruppe, der fra 1944 meldte sig ind i Ringen. De almindelige grupper hjalp Holger Danske gruppen med våben, rekognoscering inden sabotage og fungerede som meddelere og kurerer. Det var få præster i Ringens organisation, som direkte deltog i sabotagehandlinger, men de kunne være med i forarbejdet til disse sabotager.

De fynske præster i Ringen

Her skal – så vidt det er muligt – beskrives, hvilken af Ringens grupper de enkelte fynske præster var organiseret i, og hvad deres opgave var i organisationen. Endvidere deres kompetencer med hensyn til at udstede falske papirer (dåbsattester), og deres muligheder i præstegårdene med at huse møder og skjule flygtende modstandsfolk, engelske piloter og jøder. Hvor intet andet er oplyst i beskrivelsen af Ringens præstemedlemmer, henvises til Steen M. Andersen bog om Ringen fra 1984 og til Frihedsmuseets modstandsdatabase.²⁷ De seks fynske præster, organiseret i Ringen, skal omtales nærmere:

”R. Faurkov Laursen, Aarup (provst, Aarup)”. Født 1895, død 1967. Richard Faurkov Laursen boede i Fjellerup Præstegård. Ifølge Frihedsmuseets Modstandsdatabase: Flugthjælp – Hjælp besætningen på nedskudt allieret fly; 02.1945 til 05.1945, nedstyrtet allieret fly; militærgruppe, tilknyttet undergrundshæren, Region IV (Fyn), Middelfart Afsnit, 17. Deling.

”Knud Hansen, præst, Assens”. Født 1898, død 1996. Medlem af Ringen. Ifølge Frihedsmuseets Modstandsdatabase: Sognepræst Region IV (Fyn). Assens og Faaborg. Modtagegruppe – Modtagelse af våben ved Wedellsborg Gods.²⁸

”E. Jeppesen, (præst, Kærum)”.²⁹ Jens Ertner S. Jeppesen, født 1903, død mellem 1989-1994.³⁰ Sognepræst i Kærum, Fyens Stift, fra 8. august 1931. Region IV Fyn. Deltog i Nr. Åby-kredsens arbejde.

”K.E. Løgstrup, Sandager”. Knud Ejler Christian Løgstrup, født 1905, død 1981, sognepræst i Sandager-Holevad 1936-1943. Herefter professor i etik og religionsfilosofi, Det Teologiske Fakultet, Aarhus. Meldte sig i Ringen i 1942. Ifølge Frihedsmuseets Modstandsdatabase: Var organiseret i Ringen og Frit Danmark; modstandsaktiviteten: Administration, almen illegal aktivitet (situationsbetinget), flugthjælp, illegal presse og kurer. I Aarhus stillede Løgstrup sin bolig i Brabrand til rådighed for faldskærmsgruppens telegrafister og arbejdede således i religion II, Midtjylland. Han måtte senere i 1944 gå under jorden, og herefter blev han kurer for Ringen under dæknævnet Karl Holm, forlagsrepræsentant.³¹

”H. Fog-Nielsen, Brenderup”. Født 1904, død 1978. Helge Fog-Nielsen, sognepræst i Brenderup sogn, Fyens Stift fra 1940-1974. Region IV Fyn. Formentlig har Fog-Nielsen deltaget enten i Asperup-kredsen eller i Nr. Åby-kredsen.

”Øllgaard, (Odense, biskop)”. Født 1888, død 1979. Biskop Hans Balthazar Lind

Fjellerup Præstegård, hvor pastor R. Faurkov Laursen og familie boede. Præstegårde overalt i landet var anvendt i modstandskampen til opbevaring af nedkastede våben, til skjulested for engelske piloter, jøder og frihedskæmpere. Eksemplet var pastor Vilh. Krarups præstegård i Hammelev, som var et vigtigt centrum for modstandsbevægelsen. Tillige kunne sognepræsten som kirkebogsfører udstede falske dåbsattester ved ændring af identitet. Foto: Torben L. Jensen.

Øllgaard, Fyens Stift, fra 1938-1958. Ifølge Frihedsmuseets Modstandsdatabase: Organiseret i Ringen, medlem af Frihedsrådet og dets militærudvalg; modstandsaktivitet: administration, almen illegal aktivitet, flugthjælp, medlem af lokalkomiteén i Odense, medvirker i modtagegruppe, organiseret i Region VI (København) og Region IV (Fyn).

Øllgaard var medlem af Frihedsrådets Lokalkomité i Odense, som udførte opgaver med stikkerregistrering og forberedelse af den tyske besættelses ophør; se Regin Prenters beskrivelse af arbejdet i Aarhus Lokalkomité, som omtales senere.³²

Fynske præsters modstand

De nævnte fynske præster havde således forskellige opgaver i modstandskampen. En præcis beskrivelse af disse opgaver og deres afvikling er det ikke muligt at give ud fra det overleverede sparsomme kildemateriale. Alligevel kan der gives et indtryk.

Fælles for disse fynske præster, som indgik i modstandskampen, var deltagelsen i undergrundshæren. Der var fra starten af 1944 tale om opbyggelsen af en undergrundshær under Frihedsrådet, inddelt i 6 regioner, med Fyn som den

fjerde region. Der var på Fyn to styrende råd under region IV: Fynsledelsen, der på Fyn tog sig af modstandsarbejdet, og regionsledelsen, der styrede undergrundshæren. Sidstnævnte ledelse inddelte Fyn i fire afsnit, hvoraf Odenses afsnit var det ene.³³

Præsten Ricard Faurskov Laursen, Fjelsted hørte til militærgruppen i Midelfart, og han deltog i flugthjælp. Ligeledes var han medlem af distriktsudvalget på Fyn for Præsternes uofficielle Forening (PUF).

Præsten Knud Hansen fra Assens var aktiv i en modtagegruppe, som fik nedkastet våben fra England. Ved Wedellsborg Gods deltog han i flere aktioner. Både Laursen og Hansen var ledende i den fynske tidehvervsgrundtvigianisme, der ved den tyske besættelses begyndelse arbejdede for passiv indre modstandskamp, men som efterhånden var blevet overbevist om aktiv kamp.

To andre præster, H. Fog-Nielsen, Brenderup Sogn, og J.E.S. Jeppesen, Kærum Sogn, var aktive og ledende i Ringens oprettede kredse, bl.a. med uddeleling af illegale blade og formentlig også hjælp ved nedkastning af våben. Ringen oprettede allerede før augustoprøret i 1943 flere kredse i Odense og på Vestfyn: Asperup, Nørre Aaby, Balslev, Sandager, Assens og Faaborg.

Man kan godt forestille sig, at lokale præster på Vestfyn har været med til at rejse en aktiv modstand i sognene. De kan have deltaget sammen med flere medlemmer af lokale skytte-, gymnastik- og idrætsforeninger (DDSG&I), som netop havde foreninger i samme områder som Ringens kredse. I alt deltog 469 fynske medlemmer fra DDSG&I i modstandskampen på forskellige niveauer. I Odense amt var der tale om deltagelse af 16 % i forhold til samlet medlemstal og i Svendborg Amt 5 %. Hovedsagelig indgik skytteforeningernes medlemmer i undergrundshærens ventegrupper, den fynske religion IV, der således var opbygget lokalt.³⁴

Præsten K.E. Løgstrup fik sin særlige historie i modstandskampen. Han var præst i Sandager-Holevad, indtil han i 1943 flyttede til Aarhus, udnævnt til professor i etik ved Aarhus Universitet. Han blev i 1942 inddraget i Ringens arbejde på Fyn via sin ven Knud Hansen, og fra august 1944 fungerede Løgstrup som kurer for Ringen. En udvalgt skare af kurerer sørgede for forbindelsen mellem ledelse og grupper rundt i landet og for uddeling af illegale blade. Ledelsens kontakt til modstandsgrupper kunne ikke ske ved forsendelse med postvæsen eller ved telefonopkald. Løgstrup måtte fra julen 1944 gå under jorden sammen med familien hos præsteparret Lars og Bodil Kring Andreassen i Haarlev Præstegård på Fyn. Han fik bragt familien i sikkerhed og fortsatte herefter sin kurervirksomhed lige frem til krigens afslutning.³⁵

Løgstrups videnskabelige kollega, 2. residerende kapellan ved Aarhus Domkirke, Regin Printer (1907-1990), der fra 1945 blev dogmatikprofessor, var tilsvarende kurer for Dansk Samling. Især var Prenter kurer for kontakten mellem Frihedsrådet og jyllandsledelsen, der med en stor organisation sørgede for nedkastning af våben til sabotagegrupper og undergrundshær. Ledelsen var styret af Jens Toldstrup (dæknavn), senere medlem af Dansk Samling, der havde til huse på skiftende adresser i Jylland, bl.a. i Tilst Præstegård hos pastor Harald Steffensen. Ligeledes repræsenterede Regin Prenter Dansk Samling i Lokalkomiteé Aarhus. Frihedsrådets lokalkomiteer i de større danske byer havde bl.a. til

opgave at registrere ”landsforræderiske elementer” uden dog at deltage i stikkerlikvideringer. Ligeledes skulle disse komiteer lokalt planlægge de møder, som skulle udmønte Frihedsrådets efterkrigsprogram, ikke mindst en kommende regeringsdannelse. Prenter måtte i marts 1945 gå under jorden og boede skiftevis i følgende præstegårde: Ørsted, Hammel, Haslund og Mørke – alle beliggende i Aarhus Stift.³⁶

Ud over de nævnte aktive fynske præster gjorde en del præster en indsats i det stille. Et eksempel er beskrevet af Karl Otto Meyer (1928-2016), landdagsmand i Kiel og en af lederne af det danske mindretal syd for grænsen. Som ung valgte han at flygte til Fyn i januar 1945 for at undgå tysk militærtjeneste. Flugten viste eksistensen af netværk på Fyn, for Meyer blev i en periode flyttet rundt på gårde og præstegårde for at undgå at blive arresteret. Flere gange sørgede dette netværk for, at han fik ny identitet, hvilket ofte involverede den lokale præst, der udstedte falsk dåbsattest med skiftende navne. Det drejede sig om sognepræst J. F. Lind Thomsen i Marslev, Viggo Lissner (1902-1978) i Rynkeby, Johs. H. Wilms i Sdr. Nørå (1891-1958) og Dag Monrad Møller (1906-1996) i Oure. Pastor Thomsen sad i det fynske distriktsudvalg for PUF, og derfor kunne han med baggrund i PUF-organisationen deltage i dette netværk. Hos flere af disse præster opholdt Meyer sig under flugten i længere tid. Til sidst fik han endelig ophold som karl på en gård i Oure. Her blev han medlem af den lokale modstandsgruppe i Oure og var meget anvendelig, fordi han som tysk indfødt var fortrolig med tysk kultur og sprog.³⁷

Kvinder kunne også være særdeles aktive i modstandskampen. Præstekonen Bodil Kring Andreassen i Haarlev blev f.eks. inddraget, fordi præstegården havde en telefon, hvilket ikke var så almindelig i de små fynske lokalsamfund. Den fynske regionsledelse oprettede ventegrupper, som skulle stå parat, når befrielsen fra besættelsesmagten forelå. Bodil Kring Andreassen var derfor fra slutningen af 1944 med i en lokal ventegruppe som forbindelsesled til den overordnede ledelse i undergrundshæren. Opgaven for gruppen var at holde orden og beskytte samfundets institutioner i lokalområdet, når tyskerne kapitulerede, og krigen sluttede.³⁸

De seks fynske medlemmer af Ringen kan suppleres med flere. Præsten Kaj Thaning (1904-1994), Asperup Sogn, var også med i modstandskampen ifølge Frihedsmuseets Modstandsdatabase: Han var en del af undergrundshæren i Region IV Fyn, Middelfart afsnit, 14. afdeling.³⁹ Han stod i tæt forbindelse med præsterne Knud Hansen og K.E. Løgstrup. Thaning deltog i illegale aktiviteter, og illegalt uddelte han *Information*, som var et flyveblad. *Information* var grundlagt af en kreds, der var organiseret som modstandsgruppe.

Pastor Karl Povl Larsen i Lumby var også registreret i Frihedsmuseets Modstandsdatabase. Han tog sig af flugthjælp, som allerede er beskrevet, og han var logivært, f.eks. for Sv. Arnvig. Han var desuden en del af Odense bys landstyrker, organiseret i Odense Nord, hvor hans chef i landstyrkerne var pastor Poul Pedersen, Østrup.

Poul Pedersen (1909-1979), der tiltrådte Østrup Sogns embede på Nordfyn i 1943, deltog i sabotagevirksomhed. Formentlig har han tilhørt en modstandsorganisation, enten Frit Danmark eller Dansk Samling, for han stod

Da der holdtes „Studiekreds“ i Fyrrummet under Næsby Kirke

Samtale med Lederen af de odenseanske Landstyrker, Pastor V. Petersen, Østrup, der selv har været ivrig Sabotør under Krigen

PRÆST OG SABOTØR er en forunderlig Konstellation. For blot faa Uger siden vilde mange vægre sig ved at tro, at der i Sabotørernes Rækker fandtes Folk, hvis Opgave det er at prædike Fred og Fordragelighed blandt Mennesker.

Men Krig vender ofte op og ned paa de gængse Begreber. Det utænkelige bliver tænkeligt spinkle Formodninger faar fast Hold i Virkeligheden, og nu bagefter, hvor Sløret gradvis løftes for det, der før maatte skjules, kommer Overraskelserne til os i Snevejs.

Præst og Sabotør er det Dobbeltliv Pastor V. Gadegaard Petersen, Østrup, levede under Krigens sidste Maaneder. Han begyndte med sin egen Gruppe, flere og flere kom til, og som en fortjent Paaskønnelse af hans betydningsfulde Organisationsarbejde blev han af den fynske Distriktskommando for et halvt Aar siden udnævnt til Chef for Landstyrkerne Nord, Syd, Øst og Vest for Odense — ialt 200 Mand.

Landbefolkningens nationale Holdning

Man kan se paa Pastor Petersen, at han er en Mand, der baade har Nerver og Fysik til Fronttjeneste i Illegalt Arbejde. Enhver Opgave er han gaaet løs paa med hensynsløst Mod og seje Udholdenhed, og ikke et Øjeblik har han villet spare sig selv for de Krav, han stillede til sine nærmeste Medarbejdere. Altid var han fremme i forreste Række og var selv Gang paa Gang Leder af farefulde Aktioner af forskellig Art.

Vi sidder nu overfor hinanden i et hyggeligt Hjørne i Distriktskommandens Hovedkvarter i Odense. Pastor Petersen holder ikke af at tale om sine egne Bedrifter, der ellers nok taaler Omtale, men holder sig udelukkende til Ting udenom.

— Der er noget, som jeg ikke kan lide mig fra hver Gang, jeg tænker tilbage paa, hvad der er blevet udrettet i den „farlige“ Tid. Det er den rent uenestaaende Impedekommenhed og Forsvælgelse, der overalt blandt Landbefolkningen er vist os, der var med i det Illegale Arbejde.

Jeg ved godt, at der nu og da har været gjort Forsøg paa at drage Land-

befolkningens nationale Holdning i Tvivl. Men disse Forsøg har savnet enhver Bund i Virkeligheden. Det er sandt, at det kneb lidt til at begynde med at faa Landbefolkningen positivt orienteret med Hensyn til Modstanden mod den tyske Undertrykkelse.

Men for at dømme retfærdigt er det nok værd ogsaa at tage den Kendsgerning i Betragtning, at Landbefolkningen jo ikke i samme Grad som Byernes Befolkning har haft de tyske Overfald og Gemenheder inde paa Livet. Det er i høj Grad en Omstændighed, der maa regnes med. Og som et sikkert Bevis herfor behøver jeg blot at anføre den omgaaende Reaktion, der opstod blandt Beboerne paa Nordfyn, da de tyske Befæstningsarbejder ved Lunde tog deres Begyndelse.

Som det er gaaet her, er det uden Tvivl gaaet overalt i Landet, hvor Tyskerne hensynsløst har ladet haant om den enkeltes Ejendomsret og skaanselsløst ødelagt enorme Værdier, som det vil tage Aar at genoprette, hvis det overhovedet lader sig gøre.

Jeg er overbevist om, at Landboernes Reaktion her kom lige saa omgaaende og voldsom som det adskillige Gange har været Tilfældet i Byerne, naar Tyskernes grove Overgreb er blevet bekendt.

Tog Del i alt illegalt Arbejde

— Men nu Østrup-Gruppen, hvor-

naar og hvordan blev den organiseret?

— Tidspunktet har jeg ikke helt paa rede Haand, men det ligger en seks-syv Maaneder tilbage i Tiden. Gruppen bestod oprindeligt af seks Mand, men voksede senere, ligesom der blev knyttet Forbindelse med Grupper i Otterup og Næsby.

Vi tog Del i Illegalt Arbejde under enhver Form og havde rig Lejlighed til at vise Næb og Klør, naar Tyskerne skulde generes paa og omkring Flyvepladsen. Gruppen deltog i Jernbansesabotage, Værkstedssabotage og meget andet, der kunde sinke Arbejdet ved Lunde.

— Var De selv med i Sabotagehand-

lingerne?

— Ja, det vilde være forkert af mig at lokke Folk til at gøre Ting, som jeg ikke selv turde være med i. Derfor deltog jeg saavidt mulig selv i de forskellige Sabotager.

— Hvor havde De Vaabnene og Sprængstoffet liggende?

— I Østrup Sprøjtehus. Der laa det sikkert og godt uden at vække alt for stor Opsigt, og kun én Gang var det i alvorlig Fare.

Kommandoleder, pastor Poul Pedersen, Østrup, militærgruppe Odense Nord. Efter befrielsen blev Pedersen interviewet i Fyns Tidende, den 20. maj 1945. Fejlagtigt nævnte avisen Pedersens forgænger i Østrup sogn, V. Gadegaard Petersen, som fratrådte i 1943.

Foto:

<https://www.nordfynsk.dk/Programmer/nordfynskhistorie/oestrup/pastor-pedersen.htm>

Østrup-Gruppens Medlemmer forsamlet om en engelsk Tanks. Midt i Billedet staar Pastor Petersen.

ikke på Ringens medlemsliste. Han var leder af en lokal sabotagegruppe fra slutningen af 1944, kaldt Østrup-gruppen. Gruppen foretog værkstedssabotage i forbindelse med tyskernes byggeri på Beldringe Flyveplads. Det nordfynske jernbanenet blev også udsat for sabotage. Østrup sprøjtehus og hans præstegård dannede ramme om aktiviteten, og her gemte gruppen våben og sprængstof.⁴⁰

Østrup sabotagegruppe udviklede sig til undergrundshærens 8. kompagni på 89 mand, også kaldet distriktskommando Odense Nord. Sabotagegrupper fra Otterup og Næsby tilsluttede sig, og tilsammen udgjorde disse grupper Odenses landstyrker, som ved krigens slutning nåede op på ca. 300 mand. Pastor Poul Pedersen havde, grundet sin gode fysiske form, ledelsen i denne fynske distriktskommando under regionsledelsen. Der var tale om såkaldte militærgrupper, som for Odenses vedkommende var inddelt i fire afsnit: Odense Nord, Syd, Vest og Øst. Pedersen deltog som leder efter eget udsagn i de fleste af gruppens aktioner: ”Ja, det ville være forkert af mig at lokke folk til at gøre ting, som jeg ikke selv turde være med i.”⁴¹

Afsluttende bemærkninger om fynske præsters modstandskamp

Fynske præster var repræsenteret i modstandskampen, og de valgte opgaver ud fra evner og formåen, for ikke alle var unge og i god fysisk form. Nogle var i blad- og informationsgrupper, andre i modtagegrupper ved våbenedkastning. På Fyn eksisterede også den nævnte Ingerslev-gruppen i Lumby på Nordfyn, som sørgede for flygtningeflugt. Her deltog sognets præst aktivt, Karl Povl Larsen.

En del fynske præster holdt sig på sidelinjen, men greb ind, når det var nødvendigt. De deltog således med skjul og husly til flygtninge i deres præstegårde og med udstedelse af falske identitetspapirer. Danske præstegårde var vigtige ”stationer”, når flugtruter skulle etableres. En hel del ventede på flugtmulighed til Sverige, ikke mindst frihedskæmpere, engelske piloter eller SOE-agenter (Special Operations Executive, London) og forfulgte jøder. Der til enkelte dansksindede deserterede tyske soldater fra det danske mindretal i Slesvig, der fik nye identitetspapirer, bl.a. nye navne og dåbsattester af kirkebogsførende præster.

Her til slut kan de nævnte præster opsummeres: H.C. Andersen i Vester Aaby; Fr. L. Østrup, emeritus og tidligere Horne Sogn; J. F. Lind Thomsen i Marslev; Viggo Lissner i Rynkeby; Johs. H. Wilms i Sdr. Nærå; Dag Monrad Møller i Oure; Johannes Monrad (1876-1948) fra Kølstrup. Sidstnævntes aktiviteter er ikke klarlagt,⁴² men alle deltog i forskellige aktiviteter.

I denne artikel er omtalt yderligere 9 fynske præster, som var velorganiserede i de store modstandsgrupper, ikke mindst Ringen som dominerede med 6 medlemmer. Når dertil blev lagt tre andre (K. Thaning, K.P. Larsen, og P. Pedersen), var der tale om 9, der deltog direkte i modstandsvirksomhed. De øvrige ovennævnte 7 havde andre opgaver, som var vigtig for modstandskampen, og deres indsats var tilpasset situationen. Der var i alt tale om 16 fynske præster, som på en eller anden måde deltog i modstandskampen, mens historikeren Jør-

Befrielsen: En militærgruppe indtager Beldringe Lufthavn i juni-juli 1945. Det kunne være militærgruppen Nord Odense. Foto: Frilandsmuseets Fotoarkiv, Nationalmuseet.

gen Hæstrup kun har nævnt fire præster ud af de samme 16: K.E. Løgstrup, Knud Hansen, Poul Pedersen og Johannes Monrad.⁴³ Alle 16 præster var formentlig på forskellig vis aktive og medlemmer af PUF. Samtidig deltog flere af dem i forskellige modstandsgrupperinger. Der var Ringens grupper, men der var også lokalt funderede grupper, hvori præster aktivt deltog: Østrup-gruppen og Ingerslev-gruppen fra Lumby. Endvidere var der en gruppe i Oure på Sydfyn og en gruppe i Haarlev. Der blev bidraget på forskellig vis, lige fra egentlig sabotage, flugtruter og militære ventegrupper.

Karakteristisk for præsternes deltagelse i modstandskampen har været det lokale udgangspunkt i sognet med den åbne præstegård, der husede flygtninge i nød. Fokus var på det folkelige lokale miljø med foreningslivet, bl.a. i DDSG&I. Herfra rekrutteredes der folk til modstandsgrupper – også de få præster. De fynske præster deltog på lige fod med repræsentanter fra øvrige erhvervs- og samfundsgrupper og kan ikke betegnes som en dominerende gruppe i den danske modstandskamp under besættelsen 1940-1945. Der har sikkert været variationer i præsters indsats i de forskellige landsdele, men de fynske forhold kan siges at kaste et lys over præsters deltagelse i modstandskampen på landsplan.

Litteratur

- Andersen, Steen M.: *Modstandsorganisationen Ringen 1941-1945. Oplysning – kamp – politik*, Odense 1984.
- Andreasen, Bodil Kring: "En præstekones erindringer fra besættelsestiden", *Årsskrift 2001*, Søndersø & Omegns lokalhistoriske Arkiv.
- Arnvig, Sven: "På egen hånd i Odense. Erindringer fra besættelsestiden", *Fynske Årbøger 1981*, Odense 1981.
- Christensen, Claus Bundgård m.fl. (e-bog, e-Reolen): *Danmark besat - krig og hverdag 1940-45*, København 2009.
- Frihedsmuseets modstandsdatabase, <http://modstand.natmus.dk>.
- Gads Leksikon: "Hvem var Hvem 1940-1945", red. Hans Kirchhoff, John T. Lauridsen, Aage Trommer, København 2005.
- Glenthøj, Jørgen: *Kirkelige dokumenter fra besættelsestiden*, Privat Tryk 1995.
- Hæstrup, Jørgen: "Krig og besættelse 1940-45", *Odense bys historie*, Odense 1979.
- Hæstrup, Jørgen: "Våbenmodtagelser på Fyn under besættelsen", *Fynske Aarbøger 1956*, bd. 6, Odense 1956-1958.
- Ingerslev, Vilh.: Notat. Foredrag om modstanden under besættelsen, refereret i *Notat*, Lumby Kommunes historiske udvalg. Dateret 2. juni 1969. Privat eje (kopi udleveret af sognepræst Karl Povl Larsens søn, Johannes Wendt Larsen).
- Jacobsen, Erik Thostrup: *Som om intet var hændt. Den danske folkekirke under besættelsen*, Odense 1991.
- Nielsen, Poul Zebitz: "Da sognepræsten var frihedskæmper", *Kristeligt Dagblad* den 13.06.2013 (set 01.07.2024): <https://www.kristeligt-dagblad.dk/kronik/da-sognepræsten-var-frihedskæmper>
- Larsen, Klaus: *Krigere uden våben. Lægerne og modstandskampen*, København, 2019.
- Lausten, M. Schwarz: *Danmarks kirkehistorie*, København 2004.
- Lausten, M. Schwarz: *Jødesympati og jødehad i folkekirken. Forholdet mellem kristne og jøder i Danmark fra begyndelsen af det 20. århundrede til 1948*, Frederiksberg 2007.
- Lausten, M. Schwarz: *Biskoppen og jødeforfølgelserne: Hans Fuglsang-Damgaards kamp mod antisemitismen i 1930'erne og 40'erne*, København 2020.
- Lindhardt, P.G.: *Den danske kirkes Historie, Tiden 1901-1965*, bd. VIII, København 1966.
- Luther, M.: "En appel til riddere af den tyske orden om at opgive den falske kyskhed og gribe til den sande, ægteskabelige kyskhed", *Luthers Skrifter i Udvalg*, bd. IV, 2. udg., København 1980.
- Luther, M.: "Om lydighed mod den verdslige øvrighed", *Luthers Skrifter i Udvalg*, bd. IV, 2. udg., København 1980.
- Mortensen, Lasse: "Den danske kirke og modstandskampen 1940-45. De teologiske hovedstrømningers betydning", *Historisk Tidsskrift*, bd. 113, hæfte 2, København 2013.
- Meyer, Karl Otto: *Frihed, lighed og grænseland. Erindringer*, bd. I-II, København 2001-03.
- Nedergaard, Poul: *Personallistoriske, sognehistoriske og statistiske bidrag til en dansk præsteg- og sognehistorie (Kirkelig Geografi) 1849-1949 (1956)*, Fyns Stift, bd. III, København 1956.
- Nordby, Ib: *Sablen og den bløde hat. De danske skytte-, gymnastik-, og idrætsforeningers forhold 1940-45 med et indledende historisk tilbageblik*, Odense 1995.
- Pedersen, Poul: "Da der holdtes "Studiekreds" i fyrrummet under Næsby Kirke", Interview med pastor Poul Pedersen, Østrup, den 20. maj 1945 i *Fyns Tidende* (set 01.07.2024): <https://www.nordfynsk.dk/Programmer/nordfynskhistorie/oestrup/pastor-pedersen.htm>
- Prenter, Regin: *Erindringer*, København 1985.
- Rasmussen, Jens: *Præstegården i lokalsamfundet. Dagligliv og kulturkamp*, Aarhus 2021.
- Skov, Andreas (e-bog, e-Reolen): *Fyn i Krig – Modstandskampen 1940-45*, København 2014.
- Stenbæk, Jørgen: *Præsternes Forening gennem 100 år*, København 1999.
- Teologisk Stat* (Ny gejstlig Stat), udgivet af Den Danske Præsteforening i samarbejde med Kirkeministeriet. Flere årgange: 1912, 1915, 1927, 1965-66.
- Øllgaard, Hans: "Et tilbageblik", *Kirken under Besættelsen*, red. H., Sandbæk og N.J. Rald, København 1945.

Øllgaard, Hans: "Den danske kirke under besættelsen", *De fem lange Aar*, red. J. Brønsted og K. Gedde, bd. 3, København 1947.

Noter

- 1 Andersen, 1984: 180-190.
- 2 Andersen, 1984: Indledning.
- 3 Christensen, 2009: 439-440.
- 4 Mortensen, 2013: 498ff.; Rasmussen, 2021: 155-69.
- 5 Mortensen, 2013: 503-08.
- 6 *Luthers Skrifter*, bd. IV, 1964: 160ff, 165f.
- 7 *Luthers Skrifter*, bd. IV, 1964: 195.
- 8 Schwarz Lausten, 2007: 181ff, 304ff, 311ff, 346ff.
- 9 Sandbæk, 1945: 14.
- 10 Jacobsen, 1991: 121-127.
- 11 Schwarz Lausten, 2007: 267ff, 282ff, 297ff.
- 12 Schwarz Lausten, 2020: 124.
- 13 Christensen, 2009: 328-339.
- 14 Schwarz Lausten, 2007: 385, 397ff, 424f.
- 15 Jacobsen, 1991: 264-266.
- 16 Jacobsen, 1991: 154f. Sandbæk, 1945: 64, 68-71.
- 17 Andersen, 1984: 182, 188.
- 18 Jacobsen, 1991: 205-207, note 71.
- 19 Larsen, 2019, s. 50ff, s. 67-84.
- 20 Vilhelm Ingerslevs foredrag, *Notat*, 1969; Løndal-Nielsen, 1989: 95.
- 21 Arnvig, 1981: 52-55.
- 22 Arnvig, 1981: 43-47. Hæstrup, 1979: 316ff.
- 23 Stenbæk, 1999: 183.
- 24 Udgivet af Kaj Munk Forskningscentret, Aalborg Universitet.
- 25 Bearbejdelse af medlemsliste hos Andersen, 1984: 180-90.
- 26 Andersen, 1984: 89-93.
- 27 *Frihedsmuseets modstandsdatabase*, Nationalmuseet: <https://modstand.natmus.dk/>
- 28 Hæstrup, 1956: 17. Hæstrup, 1979: 98.
- 29 Billede fra 1951: <https://arkiv.dk/vis/1220961>. Henvisning: Rigsarkivet, 1010, Modstandsstyrken i Assens, Pk. 39, side 29.
- 30 Nævnt i *Teologisk Stat* 1994, der ikke har dødsår.
- 31 Hæstrup, 1956: 9. Hæstrup, 1979: 98. Andersen, 1984: 50, 66-67, 73-74, 105, 108. Jacobsen, 1991: 205-207, note 71, 288-294. Andreasen, 2001: 18-19.
- 32 Øllgaard, 1945: 127ff. Jf. Øllgaard, 1947. Prenter, 1985: 120.
- 33 Hæstrup, 1979: 320-325.
- 34 Nordby, 1995: 253-257, 310-319 (Tillæg 1). Christensen, 2009: 301.
- 35 Andersen, 1984: 50, 67, 73, 191f. Andreasen, 2001: 18-19.
- 36 Prenter, 1985: 117-121, 128f.
- 37 Meyer, bd. I, 2001, s. 104-14.
- 38 Andreasen, 2001, s. 14-21.
- 39 *Frihedsmuseets modstandsdatabase*, Nationalmuseet: <https://modstand.natmus.dk/>
- 40 Hæstrup, 1979: 316, 320, 413. Interview med pastor Poul Pedersen, Østrup, den 20. maj 1945 i *Fyns Tidende*:
<https://www.nordfynsk.dk/Programmer/nordfynskhistorie/oestrup/pastor-pedersen.htm>
Artiklen i *Fyns Tidende* nævner fejlagtigt pastor V. Gadegaard Petersen, der fratrådte embedet i Østrup i 1943. Det var pastor Poul Pedersen, der var efterfølgeren, og som var frihedskæmper og havde kommandoen over militærgruppen i Odense Nord. Også beskrevet af Poul Zebitz Nielsen: Kristeligt Dagblad 13.06.2013, <https://www.kristeligt-dagblad.dk/kronik/da-sognepræsten-var-frihedskæmper>
- 41 Skov, 2014: 179-181 (citater 179). Poul Pedersens rolle i sabotagen vurderes.

42 Hæstrup, 1979: 102.

43 Hæstrup, 1979: 98, 102, 413.